

i Voorwoord

2 Tekstblok >

3 Vragenblok >

4 Antwoordenblok >

Voorwoord

Dit tweede deel van de *ART-History*-reeks gaat over de kunst en cultuur aan de Europese hoven in de zestiende en zeventiende eeuw. In deze docentenlicentie vind je het **tekstblok**, het **vragenblok** en het **antwoordenblok**.

Het tekstblok van *Hofcultuur* is chronologisch en per discipline geordend. In deze uitgave worden de disciplines bouwkunst, beeldende kunst, muziek, dans en drama behandeld. Iedere discipline eindigt met een In het kort-pagina. Dit is een samenvatting waarbij we ook aandacht besteden aan de specificaties die horen bij het eindexamen kunst (algemeen): kunst en religie; kunst en esthetica; kunstenaar en opdrachtgever; kunst als ambacht; kunst en vermaak; kunst, wetenschap en techniek; kunst intercultureel.

Kernbegrippen en namen van belangrijke personen staan vetgedrukt, zodat ze meteen in het oog springen. Je vindt de begrippen terug in de begrippenlijst. Personen staan in het namenregister. Ook kun je in een tijdlijn de belangrijkste gebeurtenissen uit deze periode terugvinden. De informatie uit het tekstblok kan worden toegepast bij de vragen van het vragenblok.

Via de menubalk aan de linkerkant van je scherm kun je door de uitgave navigeren. Door op een afbeelding te klikken, kun je deze vergroten en volledig bekijken. Soms zie je pijltjes naast een afbeelding staan. Daarmee kun je een volgende afbeelding of filmpje bekijken terwijl je op dezelfde pagina blijft. Helemaal onderaan elke pagina kun je naar de vorige of volgende pagina doorklikken.

ART-History Hofcultuur

in de 16^e en 17^e eeuw

Docentenlicentie

i Voorwoord

2 Tekstblok >

3 Vragenblok >

Reformatie

Aan het eind van de middeleeuwen neemt de kritiek op de kerk en op de handel en wandel van de geestelijkheid toe. De hoge geestelijken verdienen veel geld met de verkoop van ambten, zoals dat van bisschop, abt of kardinaal. Ook met de aflatenhandel wordt grof geld verdiend. Met het kopen van een afaat worden je zonden kwijtgescholden en ben je dus dichterbij een plaatsje in de hemel. Al in de late middeleeuwen protesteren geestelijken tegen deze gang van zaken. De Boheemse priester **Johannes Hus** (1370-1415) gaat fel tekeer tegen wat hij als misstanden ziet: de corruptie, de verkoop van ambten en aflaten en de handel in relieken. In Noord-Europa ontstaan hervormingsbewegingen zoals de Moderne Devotie van de Deventenaar **Geert Grote** (1340-1384). Ook de Duitse monnik **Maarten Luther** (1483-1546) keert zich in 1517 tegen de in zijn ogen corrupte praktijken van de paus in Rome.

Adriaen van de Venne, *De zielenvisserij* (1614). Op dit schilderij zie je de strijd tussen de protestanten (links) en de katholieken (rechts) om de zielen in het midden. Van de Venne staat duidelijk aan de kant van de protestanten: aan de linkerkant schijnt de zon en staan de bomen in bloei.

i Voorwoord

2 [Tekstblok](#) >

3 [Vragenblok](#) >

Tekstblok

[Inleiding](#) >

1 [Nieuwe tijden](#) >

[2 Renaissancehoven in Italië](#) >

[3 Beeldende kunst in de zest...](#) >

[4 Muziek, dans en drama in ...](#) >

[5 Absolutisme en barok in de...](#) >

[6 Beeldende kunst in de zev...](#) >

[7 Muziek, dans en drama in d...](#) >

[Epiloog](#)

[Begrippenlijst](#)

[Namenregister](#)

[Tijdslijn](#) >

1 Nieuwe tijden

[Renaissance](#)

[Vasari](#)

[De middeleeuwen](#)

[De kerk](#) >

[Humanisme](#) >

[Ken je klassieken](#) >

[Veranderingen in de wetensc...](#) >

[In het kort](#)

De kerk

[Reformatie](#)

[Maarten Luther](#)

[Contrareformatie](#)

atie

visserij (1614). Op dit schilderij zie je de strijd tussen
tholieken (rechts) om de zielen in het midden. Van de
nt van de protestanten: aan de linkerkant schijnt de

[Maarten Luther](#) >

reformatie

Lees de brontekst.

1. Stelling: zonder de opkomst van het humanisme zouden de critici op de kerk waarschijnlijk niet zoveel steun hebben gekregen. Geef een argument die deze stelling onderbouwt.

- Er ontstond ergernis over wat humanisten zagen als tekortkomingen van de bestaande kerk. Verkoop van geestelijke ambten en aflaten en machtsmisbruik waren eerder regel dan uitzondering.
- De opkomst van de goed opgeleide burgerij (humanisme en wetenschap) zorgde ervoor dat mensen kritiek durfden te geven en lang aanvaarde normen ter discussie durfden te stellen.
- Uit onderzoek van oude geschriften bleek dat er in de loop van eeuwen vertaalfouten gemaakt waren in de Bijbel. Dogma's en rituelen bleken niet overeen te komen met de oorspronkelijke tekst van de Bijbel. De bestaande uitleg van de Bijbel bleek niet te kloppen.
- Hervormers beschuldigden de paus ervan de interpretatie van de Bijbel naar eigen hand te hebben gezet.
- De kerk en de paus hadden als instituut veel belangrijke functies, macht, veel geld en waren ook grootgrondbezitters. Dit stond de nieuwe vorsten en de pas gevormde elite (en de moderne staatsvorming) in de weg.

2. Welke hervormingen hadden Luther en Calvijn in gedachten? Noem er drie.

- De paus is niet langer het hoofd van de kerk.
- De Bijbel (het woord) moet voor iedereen toegankelijk zijn.
- Alle eer komt aan God toe. Heiligenverering is een vorm van afgoderij.
- Beelden moeten uit de kerkgebouwen verdwijnen. Gelovigen moeten zelf het Woord lezen en horen.
- Verkoop van aflaten moet stoppen.

3. Welke ontwikkeling maakte het mogelijk dat de nieuwe ideeën van deze hervormers zich zo snel konden verspreiden?

- De boekdrukkunst maakte het mogelijk dat met pamfletten de nieuwe ideeën zich over Europa konden verspreiden.
- De Bijbel werd in de volkstaal geschreven en kon zo ook door meer mensen gelezen worden.

4. Welke gevolgen had de reformatie voor de kunstenaars? Leg uit. In de reformatie gebieden viel de kerk als opdrachtgever grotendeels weg. De kerk mocht in deze visie niet langer worden gedecoreerd met beelden en schilderijen, het ging alleen om het

...e woord reformatio, ... woord hervorming. De ... atoren beoogden: niet ... eteren van de ... de Rooms-Katholieke ... ers) en ... en de Tachtigjarige ... een kerkscheuring: ... reformatio had in de ... kerkelijke ... sche verandering.

...ceerd op 31 oktober ... openbaarheid bracht. ... et lutheranisme en ... utheranisme werd ... t calvinisme had ... landen, Schotland en ... aten.

...was hun kritiek op de ... omtrent de ... flaten en de biecht. ... bel, die het laatste

...door genade), sola ... (alleen Christus) en

...w (Historiek.nl - 29

Voorwoord

Tekstblok

Vragenblok

Vragenblok

1 Nieuwe tijden

2 De samenleving verandert ...

3 Getekend naar het leven - ...

4 Hoofs vermaak - muziek, d...

5 Marketing van de macht - ...

6 Barokke paleizen vol prach...

7 Barok totaaltheater - muzi...

1 Nieuwe tijden

Blok 1 De rol van de reformatie

Blok 2 Opkomst van het hum...

Blok 3 De positie van de kun...

Blok 4 Wetenschap en ontde...

Blok 5 Rafaël

Blok 6 Wedergeboorte van de...

et humanisme

Padua (eind 14e

Bekijk afbeelding 1.

De Italiaanse Francesco Petrarca (1304-1374) is filosoof en schrijver. Hij wordt gezien als een van de grondleggers van het humanisme in de renaissance.

1. Leg aan de hand van de afbeelding uit waar de humanisten in de renaissance voor staan.

Bekijk afbeelding 2.

2. In de renaissance hebben de humanisten veel belangstelling voor de klassieke geschriften, zoals de geschriften van Plato.

Geef hiervoor een reden.

De ideeën die humanisten lezen in de klassieke geschriften uit de oudheid zijn niet altijd in overeenstemming te brengen met het christelijke geloof.

3. Hoe proberen zij deze tegengestelde ideeën toch met elkaar te verzoenen? Noem één manier.

VWO

Lees de brontekst.

4. Waarom noemt Enne Koops, de auteur van dit artikel, de brief van de Italiaanse dichter Francesco Petrarca aan een monnik het begin van het humanisme?

VWO

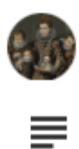
5. Francesco Petrarca leeft in de veertiende eeuw. In Noord-Italië zijn dan de eerste veranderingen waar te nemen richting renaissance en een nieuw wereldbeeld. Barbara Tuchmann noemt in haar boek *De waanzinnige veertiende eeuw* drie mogelijke oorzaken voor deze ontwikkelingen.

Welke?

... waar wielrenners
... nten. Minder bekend
... is door de Italiaanse
... e wordt beschouwd
... gsport, en tevens als
... d: het humanisme.

... trarca samen met zijn
... ze berg ligt op
... on. Francesco's tocht
... outer uit begeerte om
... amen', zo schrijft hij in

ca. 1350) over zijn

Blok 2 Opkomst van het humanisme

1 Onbekend, *Petrarca in zijn werkkamer in Padua* (eind 14e eeuw).

Brontekst

De Mont Ventoux staat vooral bekend als de berg waar wielrenners tijdens de Tour de France heroïsche duels uitvechten. Minder bekend is dat de Mont Ventoux in april 1336 bedwongen is door de Italiaanse dichter Francesco Petrarca (1304-1374). Deze actie wordt beschouwd als de start van het moderne toerisme en de bergsport, en tevens als het symbolische begin van een nieuw wereldbeeld: het humanisme.

Op 26 april 1336 beklimt de dichter Francesco Petrarca samen met zijn broer en twee metgezellen de Mont Ventoux. Deze berg ligt op ongeveer 65 kilometer van hun woonplaats Avignon. Francesco's tocht heeft geen specifiek doel. Hij onderneemt deze 'louter uit begeerte om

Bekijk afbeelding 1.

De Italiaanse Francesco Petrarca (1304-1374) is filosoof en schrijver. Hij wordt gezien als een van de grondleggers van het humanisme in de renaissance.

1. Leg aan de hand van de afbeelding uit waar de humanisten in de renaissance voor staan.

Bekijk afbeelding 2.

2. In de renaissance hebben de humanisten veel belangstelling voor de klassieke geschriften, zoals de geschriften van Plato.

Geef hiervoor een reden.

De ideeën die humanisten lezen in de klassieke geschriften uit de oudheid zijn niet altijd in overeenstemming te brengen met het christelijke geloof.

3. Hoe proberen zij deze tegengestelde ideeën toch met elkaar te verzoenen? Noem één manier.

VWO

Lees de brontekst.

4. Waarom noemt Enne Koops, de auteur van dit artikel, de brief van de Italiaanse dichter Francesco Petrarca aan een monnik het begin van het humanisme?

VWO

5. Francesco Petrarca leeft in de veertiende eeuw. In Noord-Italië zijn dan de eerste veranderingen waar te nemen richting renaissance en een nieuw wereldbeeld. Barbara Tuchmann noemt in haar boek *De veertiende eeuw* drie mogelijke oorzaken voor deze

- i* Voorwoord
- 2** Tekstblok >
- 3** Vragenblok >
- 4** Antwoordenblok >

Blok 3 Caravaggio

1 Caravaggio, *Het avondmaal in Emmaüs* (1601-1602).

Brontekst

Het evangelie volgens Lucas beschrijft dat na de kruisiging en graflegging van Jezus twee van zijn discipelen van Jeruzalem naar het naburige plaatsje Emmaüs gingen. Onderweg sloot zich een vreemdeling bij hen aan die met hen over de Heilige Schrift sprak en hen berispte over hun aarzelende geloof. Pas in de avond, bij het avondmaal in een herberg te Emmaüs, kregen ze door wie de vreemdeling eigenlijk was, toen hij dezelfde gebaren maakte die Christus had gemaakt tijdens het laatste avondmaal, voordat hij werd aangehouden en gekruisigd.

Bekijk afbeelding 1 en lees de brontekst.

Caravaggio schilderde het tafereel van Christus in Emmaüs in opdracht van zijn mecenas. De kunstenaar gebruikte lichteffecten om de nadruk op de Christusfiguur te vestigen.

1. Leg dit uit.

- Een felle lichtbron lijkt het gezicht van Christus rechtstreeks te belichten.
- Het lichte gezicht van Christus wordt benadrukt door de donkere schaduw achter hem op de wand.

2. Noem nog vier aspecten waardoor de nadruk op de Christusfiguur komt te liggen.

- De Christusfiguur staat in het midden.
- Het rood in het kleed van Christus trekt de aandacht.
- Christus is als enige frontaal afgebeeld.
- De blikrichting van de anderen is in de richting van Christus.
- De Christusfiguur is omringd door de andere drie figuren.
- De wijkende lijn van de tafel en de armen van de figuur rechts wijzen naar hem.
- De hand van Christus wijst richting beschouwer.

Caravaggio was een schilder van het volk en brak met de gewoonte om religieuze taferelen plechtig weer te geven.

3. Noem drie aspecten van *Avondmaal in Emmaüs* die deze bewering ondersteunen.

- De tafelgenoten dragen kapotte kledij.
- De figuren hebben alledaagse/boerse gezichten.
- Christus heeft geen aureool of nimbus.
- Christus heeft een alledaags/niet spiritueel gelaat.
- Niets is geïdealiseerd / het is een realistisch tafereel.
- De andere figuren houden geen respectvolle afstand tot de Christusfiguur.

Bekijk afbeelding 2.

De Bijbelse figuur Judith redt het Joodse volk van hun vijandelijke belegeraars door de aanvoerder Holofernes te verleiden en vervolgens te vermoorden. Samen met haar dienstmeid onthoofd ze hem 's nachts terwijl hij slaapt. Het dramatische karakter van dit verhaal is door Caravaggio extra gruwelijk gemaakt.

4. Noem drie aspecten die het tafereel extra gruwelijk maken.

- Het bloed spat in het rond in stralen.

i

2

3

ca. 1400-1480 Vroege renaissance

1400	Opkomst van humanisme.
1402	De strijd tussen Milaan en Florence wordt beslecht in het voordeel van Florence.
1419	Opkomst van Portugese kolonisatie-expansie.
1420-1436	Filippo Brunelleschi laat de koepel van de <i>Duomo</i> in Florence bouwen naar zijn ontwerp.
ca. 1425	Masaccio gebruikt als eerste het lijnperspectief in zijn kunst om diepte te creëren. Andere kunstenaars nemen dit snel over.
1430	Opkomst renaissancemuziek.
1434	Cosimo de' Medici krijgt de macht in Florence en hij voert een succesvol bewind dat de stad doet floreren.
ca. 1440	Beeldhouwer Donatello maakt zijn <i>David</i> . Anders dan de traditie voorschrijft, staat deze los in de ruimte in plaats van tegen een muur.
1450	Ontstaan van de intermezzi tijdens de hofbanketten.
ca. 1450	Het wordt gebruikelijk om met olieverf te schilderen.
ca. 1451	<i>Palazzo Rucellai</i> , ontworpen door de toonaangevende architect Leon Battista Alberti, wordt voltooid in Florence.
1453	Val van het Oost-Romeinse Rijk.
1456	Eerste gedrukte bijbel.
1463	Willem de Jood van Pesaro schrijft een boek over de verschillende vaardigheden die een goede danser moet hebben.
1469	Lorenzo de' Medici wordt alleerheerser van Florence.
1472	Eerste publicatie van Dante Alighieri's <i>Divina commedia</i> , dat doorspekt is met invloeden van en verwijzingen naar klassieke voorbeelden.

i

2

3

Namenregister

De index op deze pagina geeft een overzicht van de belangrijkste personen die in deze uitgave aan bod komen. Elke naam linkt naar de pagina waarop je meer informatie vindt over die persoon. Soms komt de persoon of komen de personen vaker voor, maar op de gelinkte pagina vind je de belangrijkste tekst over deze persoon of personen.

Naam	Discipline
Alberti, Leon Battista	bouwkunst
Alighieri, Dante	algemeen
Altdorfer, Albrecht	beeldend
Anguissola, Sofonisba	beeldend
Aristoteles	algemeen
Bach, Johann Sebastian	muziek
Bernini, Gianlorenzo	beeldend
Botticelli, Sandro	beeldend
Bramante, Donato	bouwkunst
Brun, Charles Le	bouwkunst
Brunelleschi, Filippo	bouwkunst
Caccini, Francesca	muziek
Caravaggio	beeldend
Castiglione, Baldassare	algemeen
Cellini, Benvenuto	beeldend
Copernicus, Nicolaas	algemeen
Desprez, Josquin	muziek
Donatello	beeldend

Begrippenlijst

Begrip	Discipline	Begrip	Discipline
absolutisme	algemeen	clair-obscur	beeldend
Académie Royale d'Architecture	bouwkunst	classicisme	bouwkunst
Académie Royale de Danse	dans	commedia dell'arte	drama
Académie Royale de Peinture et de Sculpture	beeldend	concerto	muziek
aemulatio	beeldend	Concilie van Trente	algemeen
affect	muziek	contrapost	beeldend
affectenleer	muziek	contrareformatie	algemeen
allegorisch	beeldend	coulissen	drama
anatomie	beeldend	deus ex machina	drama
antagonist	drama	diptiek	beeldend
architraafbouw	bouwkunst	divertissement	dans
aria	muziek	doorcomponeren	muziek

Begrip	Discipline	Begrip	Discipline
illusionisme	beeldend	polyfonie	muziek
imitatio	beeldend	polyptiek	beeldend
imiterend contrapunt	muziek	prima prattica	muziek
improvisatie	drama	proloog	drama
intermezzi	dans	propaganda	algemeen
inventio	beeldend	proportieleer	beeldend
kapiteel	bouwkunst	protagonist	drama
klankkleur	muziek	protestantisme	algemeen
kolossale orde	bouwkunst	realistisch	beeldend
komedie	drama	recitatief	muziek
kompas	algemeen	reformatie	algemeen
koor	muziek	rekwisiet	algemeen
koraal	muziek	renaissance	algemeen
kreeft	muziek	rustica	bouwkunst
		School van Fontai-	